

КРИТЕРІЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ ЯК ПРОФЕСІЙНОГО ІНСТРУМЕНТУ

Філь О. В., аспірант

Запорізький національний університет

У статті розкриті критерії готовності студентів спеціальності соціальна педагогіка до використання методу казкотерапії. Автор також дає визначення поняття «готовність до використання методу казкотерапії» та виділяє показники цієї готовності.

Ключові слова: готовність до використання казкотерапії, казкотерапія, професійний інструмент, когнітивна готовність, операційно-технологічна готовність, індивідуально-креативна готовність, функціонально-рольова готовність.

Филь Е. КРИТЕРИИ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ СКАЗКОТЕРАПИИ КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ИНСТРУМЕНТА / Запорожский национальный университет. Украина.

В статье раскрыты критерии готовности студентов специальности социальная педагогика к использованию метода сказкотерапии. Автор также дает определение понятия «готовность к использованию метода сказкотерапии» и выделяет критерии этой готовности.

Ключевые слова: готовность к использованию сказкотерапии, сказкотерапия, профессиональный инструмент, когнитивная готовность, операционально-технологическая готовность, индивидуально-креативная готовность, функционально-ролевая готовность.

Fyl H. CRITERIONS OF THE READINESS FUTURE SOCIAL TEACHERS TO USE FAIRY-TALE THERAPY AS PROFESSIONAL INSTRUMENT / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

In the article represents criterions of readiness future social teachers to use fairy-tale therapy as professional instrument. An author also gives determination of concept «readiness to use the fairy-tale therapy» and selects the criterions of this readiness.

Keywords: readiness to use the fairy-tale therapy, fairy-tale therapy, professional instrument, cognitive readiness, technological readiness, creative readiness, functionally readiness.

У сучасних складних соціально-економічних умовах особливо гостро постає питання допомоги та всебічного виховання і розвитку людини як найвищої цінності суспільства. Відповідно до цього актуальним стає питання підготовки кваліфікованих фахівців, здатних допомогти особистості у її становленні, розвитку та самореалізації.

Зокрема, важливого значення набуває проблема підготовки соціальних педагогів, здатних ефективно взаємодіяти з клієнтом для допомоги у вирішенні його проблем, оперативно реагувати на запити клієнта та підвищувати свою кваліфікацію в умовах швидких соціально-економічних змін.

Специфікою підготовки фахівця, професійна діяльність якого полягає у наданні допомоги особистості, є те, що окрім теоретичної обізнаності та практичних навичок роботи з людьми такий спеціаліст має в першу чергу добре розуміти себе, власні слабкі сторони та ресурсні стани, дотримуватися певної системи цінностей, етичних та світоглядних переконань та мати стійку мотивацію до професійної діяльності.

У сучасних умовах підготовки соціальних педагогів особливо актуальним є питання розширення інструментарію майбутніх фахівців, навчання використанню нових нетрадиційних форм та методів практичної роботи уже під час навчання у вищому навчальному закладі. До одних із таких нетрадиційних методів соціально-педагогічної допомоги і належить метод казкотерапії.

Питання підготовки майбутніх соціальних педагогів до різних аспектів професійної діяльності є досить розробленим у сучасній науці та практиці. Це, зокрема, дослідження О. Безпалько, О. Витвар, Н. Заверико, І. Зимньої, І. Звереві, А. Капської, Л. Коваль, Г. Локаревої, Ю. Мацкевич, Л. Міщик, А. Мудрик, Р. Овчарової, С. Пащенко, О. Пономаренко, О. Почерніної, В. Сластьоніна, С. Харченка, О. Холостової, Б. Шапіро та ін.

На сучасному етапі розвитку методу казкотерапії розробляють та впроваджують його у практику М. Адріанов, В. Андреева, Д. Арановська-Дубовис, Б. Брун, І. Вачков, О. Гавриченко, Т. Грабенко, Р. Єфімкіна, Е. Заїка, Т. Зінкевич-Євстигнєєва, О. Кабачек, О. Красулін, Д. Кудзілов, О. Набойкіна, Г. Ожиганова, Е. Педерсен, Н. Пезешкян, О. Полухіна, Н. Погосова, О. Прудіус, О. Тихонова, Н. Радіна, М. Рунберг, Н. Сакович, О. Смирнова, І. Стішенок, Д. Фролов, О. Хомякова, О. Хухлаєв, О. Хухлаєва, Е. Цопа, С. Черняєва та інші. Розробкою цього метода в Україні займаються - С. Бакуліна, О. Бреусенко-Кузнєцов, Н. Жук, Г. Нижник, О. Плетка, Д. Соколов, Л. Терлецька, Н. Цибуля, Л. Чернецька та ін. На доцільність застосування казкотерапії у соціально-педагогічній практиці вказують С. Савченко, О. Івановська, Н. Шкаріна та ін., які розглядають казку як соціально-педагогічний засіб соціалізації, розвитку та виховання особистості.

Водночас, не зважаючи на численні напрацювання у використанні методу казкотерапії у психолого-педагогічній та соціально-педагогічній практиці, проблема формування готовності майбутніх соціальних педагогів до використання нетрадиційних методів роботи з клієнтом і, зокрема, методу казкотерапії, ще не стала об'єктом спеціального комплексного дослідження. Зважаючи на актуальність цієї проблеми, метою нашої статті ми вбачаємо визначення та обґрунтування поняття «готовність до використання методу казкотерапії» та виділення критеріїв і показників цієї готовності.

Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання казкотерапії у професійній діяльності – це цілісний навчально-пізнавальний процес, спрямований на оволодіння професійно-важливими знаннями та уміннями застосування методу казкотерапії та на розвиток професійно важливих особистісних якостей і функціонально-рольового потенціалу.

Результатом підготовки майбутніх соціальних педагогів в контексті нашого дослідження є їх готовність до використання казкотерапії у професійній діяльності. Ми спираємося на думку О. Лугової, яка зазначає, що професійна готовність є не лише результатом професійної підготовки, але і її метою, «основною умовою ефективної реалізації можливостей кожної особистості» [1, с. 67].

Визначення поняття готовності майбутніх соціальних педагогів до використання казкотерапії у професійній діяльності передбачає попередній розгляд понять «підготовка», «готовність», «підготовленість» та «готовність до професійної діяльності».

У великому тлумачному словнику подається таке визначення загального поняття «готовність» - це «бажання зробити що-небудь» [2, с. 257], а «готовий» – той, «який зробив необхідне приготування, підготувався до чого-небудь» [2, с. 257]. Поряд із поняттям «готовий» вживається також поняття «підготовлений» – готовий до певної діяльності, здатний до неї [2, с.952]. У контексті соціально-педагогічних досліджень поняття підготовленості соціального педагога до професійної діяльності трактується як результат процесу їх підготовки, у якому відображені різні рівні (теоретичні, технологічні, особистісні) підготовки соціальних педагогів до своєї професійної діяльності [3].

Поняття процесу, який призводить до готовності як результату, тобто поняття «підготовка» трактується у великому тлумачному словнику як запас знань, навичок, досвід, набутий у процесі навчання чи практичної діяльності [2, с.952]. Результатом цього процесу стає готовність або підготовленість. При цьому ми вживаємо поняття готовності у ширшому за поняття підготовленості значенні, оскільки, згідно із наведеними вище визначеннями, готовність передбачає не тільки наявність певних знань, умінь, досвіду, здатності до діяльності, але і бажання здійснювати цю діяльність, тоді як підготовленість не включає бажання здійснювати діяльність.

За словами російської дослідниці О. Лугової, поняття «підготовка» та «готовність» як процес і результат є досить близькими та взаємозумовленими, оскільки «підготовка до професії є не що інше, як формування готовності до неї, а система установок на працю, стійка орієнтація на виконання трудових завдань, загальна готовність до праці є психічним результатом професійної підготовки» [1, с. 67].

Досліджуючи зміст поняття готовності до професійної діяльності, ми також спиралися на дослідження О. Лугової, яка розглядає це поняття у двох ракурсах: як стан і як якість особистості. З точки зору розуміння готовності до здійснення професійної діяльності як стану особистості дослідниця зазначає, що «готовність визначається внутрішнім настроєм на певну поведінку, установкою на активні та доцільні дії в роботі» [1, с. 68], що підтверджується словниковим визначенням поняття готовності. В цьому ракурсі структуру поняття готовності до професійної діяльності складають пізнавальний, емоційний, мотиваційний та вольовий компоненти.

Якщо ж розглядати поняття готовності до професійної діяльності як необхідну професійно значиму якість особистості, то це поняття складається із таких компонентів, як позитивне ставлення до діяльності, підкріплене стійкою мотивацією; адекватні вимоги професійної діяльності до рис характеру, особливостей темпераменту; наявність необхідних знань, умінь та навичок; стійкі професійно важливі особливості мисленневих процесів [1, с. 68].

За словами Л. Іванової, поняття готовності до діяльності слід розглядати на трьох рівнях: функціональному, який «представляє її як тимчасову готовність та працездатність, передстартову активізацію психічних функцій, змобілізованість необхідних фізичних та психічних ресурсів особистості для здійснення діяльності» [4, с. 20]; особистісному (морально-психологічному), який «розглядає готовність як прояв індивідуальних якостей особистості, зумовлений характером майбутньої діяльності» [4, с. 20]; та особистісно-діяльнісному, який «визначає готовність як цілісний прояв всіх сторін особистості, що дає можливість ефективно виконувати свої функції» [4, с. 20].

Важливою складовою поняття особистісної готовності є, на нашу думку, поняття психологічної готовності до професійної діяльності, яке було введено у сімдесятих роках ХХ століття білоруськими вченими М. Д'яченко та Л. Кандибовичем і включає певні професійно важливі риси особистості: переконання, здібності, інтереси, професійну пам'ять, мислення, увагу, спрямованість думки,

працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості, які здатні забезпечити успішне виконання професійних функцій.

Відповідно до змісту професійної діяльності та вирішуваних завдань психологічна готовність може бути короткотривалою (ситуативною), або сталою, яка визначається стабільними якостями особистості [5].

Структурно психологічна готовність до професійної педагогічної діяльності включає такі компоненти: мотиваційний, орієнтаційний, пізнавально-оперативний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінюючий [6].

Враховуючи вищенаведені характеристики та зміст поняття «готовність», можемо говорити про те, що готовність до професійної діяльності доцільно розглядати комплексно, враховуючи як загальну підготовленість (на професійному та особистісному рівнях: набуття певних знань, навичок, досвіду, сформованість професійно важливих особистісних якостей), так і бажання здійснювати професійну діяльність. При цьому «явище готовності розкривається як цілісний прояв усіх сторін особистості, який дає можливість ефективно здійснювати провідну діяльність і виконувати свої професійні функції. Така готовність досягається у процесі моральної, психологічної, професійної та фізичної підготовки і є результатом всебічного розвитку особистості з урахуванням вимог, що висувуються особливостями професійної діяльності» [1, с. 69].

Отже, розглянувши основні особливості понять «підготовка», «готовність», «підготовленість» та «готовність до професійної діяльності», а також структурні компоненти готовності соціального педагога до виконання професійних функцій, ми розробили робоче визначення поняття готовності майбутніх соціальних педагогів до використання казкотерапії у професійній діяльності як складного структурного професійно-особистісного утворення, яке характеризується сформованістю системи знань та умінь використання методу казкотерапії у роботі з клієнтом, розвиненістю професійно важливих особистісних якостей та реалізованістю функціонально-рольового потенціалу спеціаліста. Відповідно до цього визначення компонентами готовності майбутніх соціальних педагогів до використання методу казкотерапії є когнітивний, операційно-технологічний, індивідуально-креативний та функціонально-рольовий. Кожен із цих компонентів визначається за певними критеріями і характеризується показниками, що відображено нами на рисунку 1.

Виділення цих компонентів відбувалося з урахуванням як загального функціонально-змістового наповнення діяльності соціального педагога, так і специфіки казкотерапевтичної діяльності.

Слід зазначити, що виділені компоненти хоча і відображають різні аспекти готовності особистості майбутнього фахівця до конкретного виду професійної діяльності, однак вони є й інтегративною характеристикою його особистості в цілому. Таким чином, аналізуючи зміст виділених компонентів, ми все ж розглядаємо готовність соціального педагога до використання казкотерапії у професійній діяльності з позиції цілісного підходу.

Когнітивний компонент визначає готовність з точки зору наявності системи загальнонаукових та спеціальнонаукових знань використання методу казкотерапії на практиці. Критерієм розвиненості цього компоненту є сформованість загальнонаукових та спеціальнонаукових знань, а показниками – конкретні загальнонаукові та спеціальнонаукові знання, необхідні для успішного використання соціальним педагогом методу казкотерапії у своїй професійній діяльності.

Загальнонаукові знання – це знання, які є необхідним підґрунтям для оволодіння методом казкотерапії:

- особливостей вікової психології, психології вікових криз;
- особливості комунікації із різними категоріями клієнтів соціального педагога;
- особливостей роботи із різними категоріями клієнтів соціального педагога;
- особливостей організації групової та індивідуальної соціально-педагогічної роботи з клієнтом;
- необхідного набору загальнопсихологічних методик та тестів психодіагностики особистості;
- необхідного набору психолого-педагогічних методик психологічної та соціально-педагогічної корекції та розвитку особистості в залежності від категорії клієнтів;
- механізмів самопомоги та саморегуляції.

Ці знання студенти отримують як під час вивчення професійно орієнтованих дисциплін, так і самостійно.

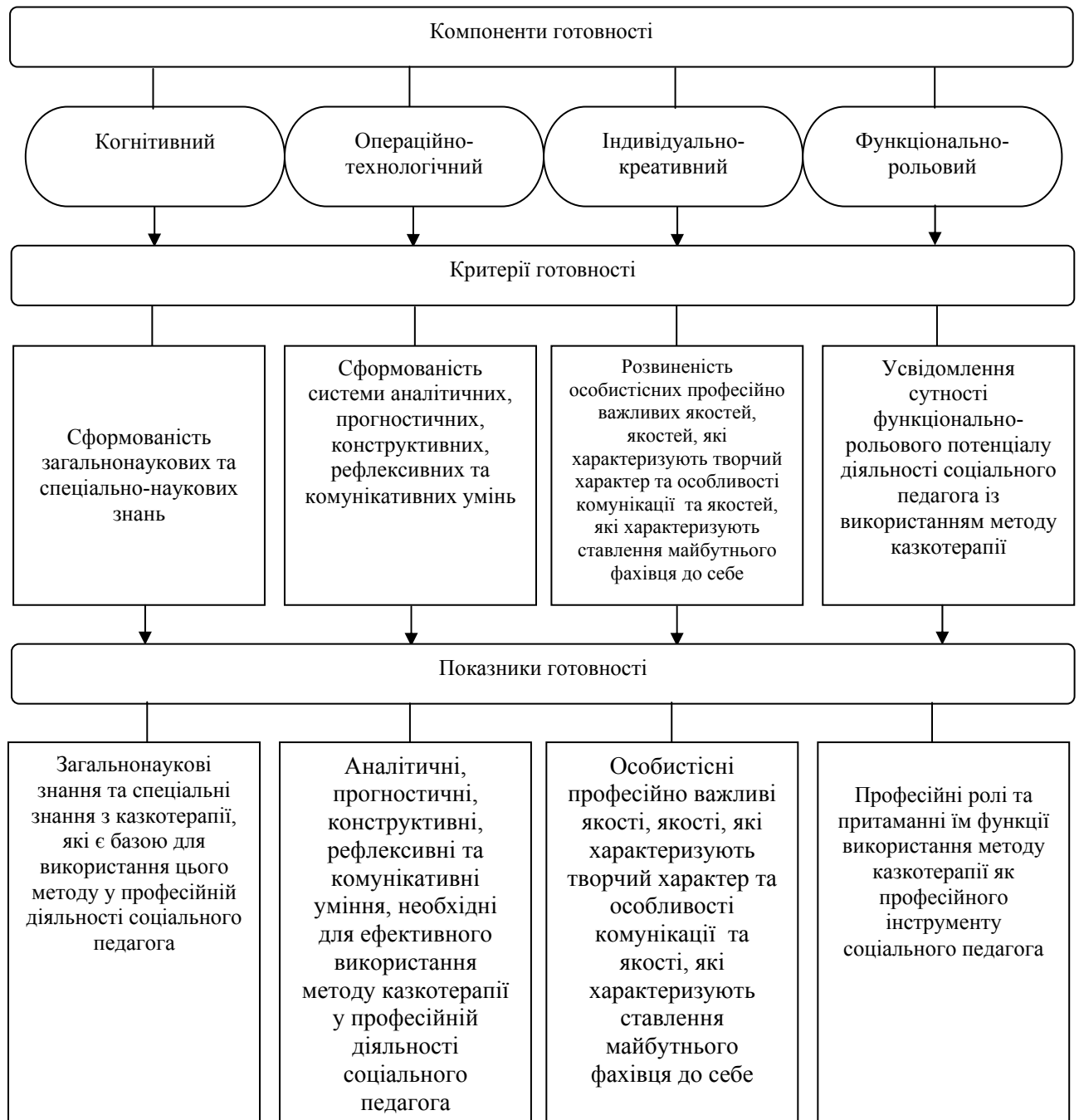

Рис. 1. Компоненти, критерії та показники готовності майбутніх соціальних педагогів до використання казкотерапії у професійній діяльності

Спеціальнонаукові знання – це знання особливостей виникнення, розвитку та функціонування казкотерапії у сучасній соціально-педагогічній та психолого-педагогічній науці та практиці. Це, зокрема, знання:

- казкових жанрів, засобів художньої виразності (зокрема, метафори);
- змісту найбільш поширених казок та міфів;
- ролі та значення казки у народній педагогіці;
- поняття казкотерапії як наукового методу;
- основних сфер застосування казкотерапії та її соціально-педагогічний потенціалу;
- функцій та завдання казкотерапії;
- особливостей організаторської та освітньо-виховної казкотерапевтичної роботи;
- особливості групової казкотерапевтичної роботи з дітьми та підлітками;
- окремих казкотерапевтичних методик та технік;

- казкотерапевтичних методик та тестів психодіагностики особистості;
- змісту та способів використання окремих казкотерапевтичних методик терапії в залежності від категорії клієнтів;
- змісту та способів використання окремих казкотерапевтичних методик корекції в залежності від категорії клієнтів;
- змісту та способів використання окремих казкотерапевтичних методик розвитку в залежності від категорії клієнтів;
- змісту та способів використання окремих казкотерапевтичних методик навчання в залежності від категорії клієнтів;
- змісту та способів використання окремих казкотерапевтичних методик виховання в залежності від категорії клієнтів;
- особливостей індивідуальної роботи з клієнтом із використанням методу казкотерапії.

Оволодіння цими знаннями відбувається поетапно з 1 по 4 курс під час проходження різних видів виробничої та навчальної практики та вивчення таких дисциплін, як «Педагогіка», «Соціальна робота в сфері дозвілля», «Основи сценарної роботи соціального педагога» на першому та другому курсах; «Основи соціально-педагогічних досліджень» і «Соціальна робота з людьми з обмеженими можливостями» - на третьому курсі; «Основи казкотерапії» - на четвертому курсі.

Говорячи про особливості засвоєння знань, необхідних для оволодіння методом казкотерапії, представляє інтерес класифікація Р. Жукової та Ю. Кузнецова [7], які розглядають можливість засвоєння знань на п'яти рівнях: від першого ознайомлення з предметом навчання до рівня творчого опрацювання отриманих знань.

Послуговуючись цією класифікацією, ми виділили рівні засвоєння знань під час навчання студентів методу казкотерапії.

Перший рівень, т.зв. знання-знайомства, представляє собою початкове ознайомлення студентів із поняттям казкотерапії. На цьому рівні у студентів повинне виникнути чи актуалізуватися уявлення про те явище, яке буде вивчатися. Особливе значення цього рівня полягає в тому, що саме тут закладається мета та мотивація подальшої навчальної діяльності студентів.

Зміст діяльності викладача на першому рівні підготовки студентів полягає, на нашу думку в:

- проясненні та актуалізації наявних уявлень про метод казкотерапії через анкетування студентів;
- демонстрації можливостей цього методу на практиці через перегляд навчального фільму, проведення в групі студентів казкотерапевтичного тренінгу тощо;
- повідомлення мети, завдань та значення вивчення курсу для подальшої професійної діяльності майбутніх соціальних педагогів.

Другий рівень – знання-копії. Це репродуктивний рівень засвоєння знань студентами, який дозволяє відтворювати отримані знання у вигляді словесної доповіді, письмової відповіді, дискусії тощо. Засвоєння знань на цьому рівні є, на нашу думку, необхідним підґрунтям, базовою основою для подальшого професійного зростання та розвитку, оскільки дозволяє отримати необхідні знання з предмету, що вивчається, та проаналізувати існуючий досвід спеціалістів у певній галузі. З огляду на перенасиченість сучасного світу загалом і системи освіти зокрема інформацією, важливим завданням викладача на цьому етапі є не лише ретельне опрацювання існуючої інформації з предмету та правильне подання цієї інформації студентам, але й навчання студентів самостійно опрацьовувати та систематизувати інформацію з предмету. Основними методами отримання знань-копій є лекція, семінарське заняття, диспут тощо.

На третьому рівні студентами набуваються т.зв. знання-вміння, тобто надається можливість застосувати набуті знання на практиці. У процесі навчання студенти мають змогу сформувати знання-уміння як під час аудиторних занять, так і в процесі проходження навчальної чи виробничої практики. Можливість засвоєння знань на третьому рівні надають студентам активні методи навчання: ділова гра, рольова гра, тренінг тощо.

Логічним продовженням третього рівня засвоєння навчальної інформації є знання-навички, які являють собою автоматизовані уміння і найчастіше напрацьовуються під час навчальної практики, або безпосередньо у процесі професійної діяльності.

Останній п'ятий рівень підготовки відображає творче ставлення студентів до одержуваних знань та їх реалізації у професійній діяльності. Цей рівень передбачає найвищий ступінь самостійності та творчої активності студента у процесі опрацювання та застосування на практиці необхідних знань та умінь. Зрозуміло, що найбільш бажаним є досягнення студентами під час навчання, а також у процесі професійної діяльності п'ятого, творчого рівня, однак це буде неможливим без засвоєння знань та формування умінь і навичок на попередніх чотирьох рівнях.

Окрім того, важливою особливістю виділених рівнів опанування знаннями з казкотерапії є те, що поряд із загальною логікою від засвоєння та відтворення студентами знань на перших заняттях з курсу до творчого їх опрацювання та застосування на практиці – наприкінці курсу, опанування знаннями на різних рівнях можливе протягом вивчення будь-якої теми курсу. Іншими словами, навіть протягом одного навчального заняття можливе засвоєння студентами знань на різних рівнях. Наприклад, при вивченні теми «Поняття та етапи розвитку казкотерапії» студенти отримують перше знайомство із поняттям казкотерапії (I рівень), самостійно працюють із літературою та відтворюють отримані знання щодо етапів розвитку казкотерапії (II рівень), на основі знань про різні види казок та особливості їх застосування формують уявлення про можливість застосування різного виду казок із різними категоріями клієнтів соціального педагога (III рівень), творчо переосмислюють визначення поняття казкотерапії і конструюють власне (V рівень).

Система знань особливостей використання методу казкотерапії у професійній діяльності соціального педагога передбачає сформованість системи умінь, які дозволяють зробити знання дієвими, перевірити важливість, необхідність та міцність отриманих знань.

Саме така система умінь впровадження отриманих знань у практику казкотерапевтичної роботи з клієнтом і становить сутність операційно-технологічного компоненту готовності соціального педагога до використання методу казкотерапії у професійній діяльності. Ми розкрили сутність груп умінь, виходячи із особливостей нашого дослідження, а саме, окреслили уміння, необхідні для ефективного використання казкотерапії у професійній діяльності соціального педагога. Таким чином, критерієм сформованості операційно-технологічного компоненту готовності майбутніх соціальних педагогів до використання методу казкотерапії у професійній діяльності є сформованість системи аналітичних, прогностичних, конструктивних, рефлексивних та комунікативних умінь.

Показниками операційно-технологічного критерію є аналітичний, представлений групою таких умінь: виділяти основну проблему та формулювати завдання соціально-педагогічної діяльності із використанням методу казкотерапії; визначати доцільність застосування методу казкотерапії для організації освітньо-виховної роботи та дозвілля клієнтів; визначати доцільність застосування казкотерапевтичних методик та технік для соціально-педагогічної діагностики, прогнозування, профілактики, посередницької, корекційно-розвиваючої та соціально-терапевтичної діяльності; виділяти та оцінювати ресурсні можливості клієнта та оптимально задіяти та розвивати його творчий потенціал; інтерпретувати результати з урахуванням основних принципів казкотерапевтичної діагностики; проводити аналіз продуктів казкотерапевтичної діяльності; здійснювати творчий аналіз теорії та практики застосування казкотерапії в соціально-педагогічній роботі.

Прогностичний показник передбачає сформованість умінь визначати мету, зміст, часові межі організаційної та освітньо-виховної діяльності із використанням казкотерапії, виходячи із потреб клієнта чи групи; передбачати результати організаційної та освітньо-виховної діяльності із використанням казкотерапії, реагуючи на зміни у стані клієнта чи групи та адекватно змінювати соціально-педагогічний вплив; визначати мету, зміст, часові межі діагностичної, прогностичної, профілактичної, посередницької, корекційно-розвиваючої та соціально-терапевтичної діяльності із використанням казкотерапії, виходячи із потреб клієнта чи групи; передбачати можливі результати цієї діяльності, реагуючи на зміни у стані клієнта чи групи та адекватно змінювати соціально-педагогічний вплив.

Конструктивний показник включає уміння мотивувати, організувати та координувати зусилля клієнта в процесі організаційної та освітньо-виховної діяльності із використанням казкотерапії; мотивувати, організувати та координувати зусилля клієнта у процесі діагностичної, прогностичної, профілактичної, посередницької, корекційно-розвиваючої та соціально-терапевтичної діяльності із використанням казкотерапії; зводити проблему до рівня конкретної задачі; визначати найбільш ефективні способи вирішення соціально-педагогічної задачі, використовуючи метод казкотерапії; комбінувати метод казкотерапії, з іншими соціально-педагогічними методами та технологіями залежно від потреб клієнта; методично правильно реалізовувати потенціал ролей «Посередника» та «Учасника спільної діяльності» соціального педагога і їх функціонального навантаження за допомогою казкотерапевтичних методик та технік; методично правильно реалізовувати потенціал ролей «Дослідника-аналітика», «Соціального терапевта» та «Професіонала» соціального педагога і їх функціонального навантаження за допомогою казкотерапевтичних методик та технік; застосовувати методи казкотерапевтичної діагностики; формувати позитивну «Я-концепцію» клієнта за допомогою казкотерапії з профілактичною метою; допомагати в розвитку моральних якостей особистості із використанням методу казкотерапії; здійснювати психокорекційний та психотерапевтичний вплив на клієнтів, які перебувають в кризовому стані та конфліктних ситуаціях; застосовувати метод казкотерапії для організації творчої та освітньо-виховної діяльності з різними категоріями населення в осередках соціальної роботи та з дітьми і молоддю в навчально-виховному процесі школи та позашкільних закладів; організувати дозвілля із використанням методу казкотерапії.

Рефлексивний показник характеризується сформованістю умінь давати інтерпретацію власного психічного стану за допомогою казкотерапії; володіти найпростішими способами психічної саморегуляції з використанням методу казкотерапії; здійснювати самопізнання, самоаналіз, самоорганізацію, самоконтроль, самооцінку, самокорекцію та саморозвиток на кожному етапі використання казкотерапії у професійній діяльності; підвищувати кваліфікацію і рівень професіоналізму.

Використання казкотерапії також полегшує професійну комунікацію. Окремі казкотерапевтичні техніки можуть успішно використовуватись під час соціально-педагогічного консультування, особливо первинного, з метою встановлення сприятливої, доброзичливої атмосфери. Таким чином, комунікативний показник передбачає сформованість умінь володіти культурою професійного спілкування із клієнтом чи групою у процесі організаційної та освітньо-виховної діяльності із використанням казкотерапії; володіти культурою професійного спілкування у процесі діагностичної, прогностичної, профілактичної, посередницької, корекційно-розвиваючої та соціально-терапевтичної діяльності із використанням казкотерапії; встановлювати адекватні доброзичливі міжособистісні стосунки з клієнтом, у тому числі за допомогою казкотерапевтичних технік; налаштовувати професійну комунікацію у процесі роботи з клієнтами, створювати сприятливу атмосферу для професійного спілкування; інтерпретувати вербальну та невербальну інформацію, отриману від клієнта у вигляді продуктів його творчої діяльності (казок, малюнків тощо).

Перераховані уміння формуються поступово під час оволодіння майбутніми соціальними педагогами методом казкотерапії при проходженні практики та виконанні низки практичних завдань у процесі вивчення курсу «Основи казкотерапії».

Специфікою підготовки фахівця, професійна діяльність якого полягає у наданні допомоги особистості, є те, що, окрім теоретичної обізнаності та практичних навичок роботи з людьми, такий спеціаліст має, в першу чергу, добре розуміти себе, власні слабкі сторони та ресурсні стани, мати професійну спрямованість та творчо підходити до професійної діяльності, що відображено у виділенні нами індивідуально-креативного компоненту готовності.

Цей компонент передбачає наявність у майбутнього спеціаліста особистісних якостей, необхідних для ефективного здійснення соціально-педагогічної діяльності із використанням методу казкотерапії та розвиток креативності особистості. Критерієм сформованості цього компоненту готовності майбутніх соціальних педагогів до використання методу казкотерапії у професійній діяльності є розвиненість певних особистісних якостей майбутнього спеціаліста, необхідних для успішного оволодіння методом казкотерапії.

Показниками індивідуально-креативного компоненту готовності є сформованість чотирьох груп особистісних якостей, а саме: особистісних професійно важливих якостей студентів, необхідних для ефективного опанування цього методу (професійних); якостей, які зумовлюють творчий характер роботи із використанням методу казкотерапії (креативних); якостей, які характеризують особливості комунікації при роботі з використанням методу казкотерапії (комунікативних) та якостей, які характеризують ставлення майбутнього спеціаліста до себе (рефлексивних).

До першої групи якостей ми віднесли такі: здатність до емпатії, розвинена інтуїція у сприйнятті іншої особистості; мобільність мислення; потреба у пізнанні.

До якостей, які зумовлюють творчий характер роботи із використанням методу казкотерапії, відносимо такі: креативність на протигагу стереотипності мислення; соціальна креативність; розвиненість «внутрішньої дитини», яка складається із наявності творчого потенціалу, розвиненості внутрішнього творчого середовища та спонтанності.

До групи якостей, якостей, які характеризують особливості комунікації при роботі з використанням методу казкотерапії ми включили такі: контактність та гнучкість у спілкуванні; комунікативна толерантність (терпимість до різних фруструючих проявів клієнта); наявність комунікативних та організаторських нахилів.

Група якостей, які характеризують ставлення майбутнього спеціаліста до себе, представлена такими, як: позитивне самовідношення; прагнення до самоактуалізації; саморозуміння (усвідомлення власних конфліктних потреб та мотивів і ресурсного потенціалу).

Соціальний педагог у процесі своєї діяльності виконує різноманітні функції та виступає з позиції різних професійних ролей. Використання ним методу казкотерапії як професійного інструменту також передбачає певне функціонально-рольове навантаження. Відповідно до цього, одним із важливих компонентів готовності майбутніх соціальних педагогів до використання методу казкотерапії у професійній діяльності є функціонально-рольовий компонент, критерієм сформованості якого є усвідомлення сутності функціонально-рольового потенціалу діяльності соціального педагога із використанням методу казкотерапії. Він передбачає оволодіння спеціалістом певним набором професійних ролей з метою реалізації функціонального потенціалу професійної діяльності із

використанням методу казкотерапії. Показниками функціонально ролівого компоненту є сформованість професійних ролей та притаманних їм функцій використання методу казкотерапії як професійного інструменту соціального педагога.

Ми визначили функції, які соціальний педагог реалізує в професійній діяльності з використанням методу казкотерапії з позиції кожної з визначених ролей:

- «Дослідник-аналітик»: діагностична, прогностична;
- «Посередник»: комунікативна, профілактична, посередницька;
- «Учасник спільної діяльності»: комунікативна, освітньо-виховна, корекційно-розвиваюча, профілактична, організаторська;
- «Соціальний терапевт»: комунікативна, корекційно-розвиваюча та соціально-терапевтична;
- «Професіонал»: діагностична, корекційно-розвиваюча, соціально-терапевтична, профілактична, організаторська, прогностична.

Розглянемо кожну з ролей детальніше. Роль «Дослідника-аналітика» передбачає реалізацію соціальним педагогом діагностичної та прогностичної функцій і пов'язана з використанням у професійній діяльності діагностичних казкотерапевтичних методик та аналізом результатів творчої казкотерапевтичної діяльності клієнтів. Соціальний педагог як «Дослідник-аналітик» має орієнтуватися на особливості та потреби клієнта, дотримуючись принципів казкотерапевтичного аналізу.

Реалізація соціальним педагогом цієї ролі виступає підґрунтям для виконання інших функцій та ролей у казкотерапевтичній роботі з клієнтами, зокрема, ролі «Посередника», яка передбачає виконання комунікативної, профілактичної та посередницької функцій. Виступаючи у ролі «Посередника» із використанням методу казкотерапії як професійного інструменту, соціальний педагог має змогу налагоджувати комунікацію між клієнтом та його соціальним оточенням чи в групі клієнтів, наприклад, у роботі з сім'єю. Використовуючи казкотерапевтичні методики та техніки, соціальний педагог у ролі «Посередника» також може сприяти попередженню виникнення певних негативних явищ у соціумі.

У своїй професійній діяльності із використанням методу казкотерапії соціальний педагог також може виступати в ролі «Учасника спільної діяльності», виконуючи комунікативну, освітньо-виховну, корекційно-розвиваючу, профілактичну та організаторську функції. Роль «Учасника спільної діяльності» якнайкраще відображає сутність казкотерапевтичної діяльності, адже у процесі роботи із використанням методик та технік казкотерапії фахівець та клієнт діють у єдиному полі. При цьому соціальний педагог може як скеровувати клієнта чи «йти» за ним, так і діяти спільно. Реалізуючи потенціал ролі «Учасника спільної діяльності», соціальний педагог надає підтримку і схвалення клієнту з позиції рівності.

Одним із важливих завдань соціального педагога у використання ним методу казкотерапії у професійній діяльності є надання терапевтичної допомоги клієнту, що відображено в змісті ролі «Соціальний терапевт». Реалізуючи потенціал цієї ролі, соціальний педагог виконує комунікативну, корекційно-розвиваючу та соціально-терапевтичну функції. Терапевтична діяльність соціального педагога полягає в організації соціальної допомоги особистості шляхом надання їй підтримки, ліквідації негативного впливу оточення. За словами Л. Завацької, соціальна терапія як форма інтервенції у світ клієнта «може бути розглянута як метод «лікування», що впливає на психічні та соматичні функції організму; як метод впливу, пов'язаний із навчанням та професійною орієнтацією; як інструмент соціального контролю; як засіб комунікації» [8, с.85]. Таким чином, у соціально-педагогічній діяльності поняття терапії розглядається досить широко і припускає корекційну роботу з метою допомоги у конфліктних ситуаціях, розвиток творчого, ресурсного потенціалу клієнтів, необхідного для виходу із кризових станів, самостійного подолання життєвих негараздів та подальшого особистісного зростання, стимулювання самоповаги і розвиток впевненості в собі. Особливістю реалізації потенціалу ролі «Соціального терапевта» є її міждисциплінарний характер: соціальний педагог, працюючи як «Соціальний терапевт», має спиратися на знання з психології та психотерапії, знати особливості групової та індивідуальної роботи з клієнтом, орієнтуватися у широкому розмаїтті терапевтичних методів, окрім методу казкотерапії (арт-терапія, музикотерапія, бібліотерапія, ігрова терапія тощо).

Діяльність соціального педагога із використанням методу казкотерапії, пов'язана із виконанням ще однієї важливої ролі – ролі «Професіонала», особливістю якої є характер її спрямування на особистість самого фахівця. Відомо, що професія соціального педагога належить до лідируючих професій за ступенем професійного вигорання особистості. У цьому контексті під професіоналом ми розуміємо, перш за все, спеціаліста, здатного не лише допомагати іншим, але й працювати над розвитком власної особистості. Роль «Професіонала» передбачає реалізацію діагностичної, корекційно-розвиваючої, соціально-терапевтичної, профілактичної, організаторської та прогностичної функцій через здійснення самодіагностики, самокорекції та саморозвитку, самотерапії, самоорганізації, здатності до прогнозування в професійній та особистісній сферах та профілактики професійного вигорання за допомогою методу казкотерапії.

Кожен із цих критеріїв може бути розвиненим за одним із чотирьох рівнів: нульовим, низьким, середнім, та високим. Нульовий рівень розвитку того чи іншого компоненту передбачає поверхове знайомство із методом казкотерапії. Загалом, у випадку нульового розвитку компонентів готовності до використання методу казкотерапії студенти не допускаються до застосування цього методу у роботі з клієнтом. Наступний низький рівень розвитку компонентів готовності майбутніх соціальних педагогів до використання методу казкотерапії в професійній діяльності передбачає сформованість певних теоретичних уявлень про метод казкотерапії та особливості його використання. На цьому рівні студенти також можуть мати досвід участі в казкотерапевтичній роботі як клієнти. Середній рівень розвитку компонентів готовності до використання методу казкотерапії дозволяє говорити про досить систематичне оволодіння студентами цим методом. Високий рівень розвитку компонентів готовності до використання методу казкотерапії свідчить систематичний та творчий характер оволодіння студентами методу казкотерапії.

Готовність студентів до використання методу казкотерапії в майбутній професійній діяльності як комплексне утворення визначається так само за чотирма рівнями, в основі виділення яких лежать дві характеристики: кількісна та якісна (змістовна). Таким чином, враховуючи кількісні та якісні характеристики, ми визначили такі рівні оволодіння студентами методом казкотерапії: початково-наслідуючий; базово-конструктивний; достатній конструктивно-творчий; творчо-дослідницький.

Початково-наслідуючий рівень свідчить про неможливість застосування методу казкотерапії у професійній діяльності соціального педагога і необхідність пройти повторний курс навчання з використання цього методу. Цей рівень передбачає розвиненість компонентів готовності на нульовому і подеколи низькому рівні. Спроби використання методу казкотерапії на цьому рівні носять наслідуючий характер. Базово-конструктивний рівень передбачає можливість часткового застосування окремих казкотерапевтичних методик та технік у практичній діяльності під керівництвом педагога, оскільки студенти хоча й мають певні знання та досвід використання методу казкотерапії, але його ще не вистачає для повноцінної професійної діяльності. Цей рівень передбачає розвиненість компонентів готовності на низькому і подеколи середньому рівні. При розвитку готовності до використання методу казкотерапії на достатньому конструктивно-творчому рівні діяльність студентів хоча й не носить цілковито творчого характеру, однак отриманих знань, умінь та досвіду цілком вистачає для роботи із клієнтом. Цей рівень передбачає розвиненість компонентів готовності переважно на середньому та зрідка – високому рівні. Творчо-дослідницький рівень розвитку готовності до використання методу казкотерапії передбачає сформованість творчих умінь, пов'язаних із вирішенням нестандартних проблемних завдань із використанням методу казкотерапії. На цьому рівні студенти цілком підготовлені до професійної діяльності із використанням цього методу, а їх робота носить творчо-пошуковий та дослідницький характер. Цей рівень передбачає розвиненість компонентів готовності переважно на високому рівні.

Таким чином, розглянуті компоненти, критерії та показники готовності соціального педагога до використання методу казкотерапії у професійній діяльності є основними характеристиками готовності студентів спеціальності соціальна педагогіка до використання методу казкотерапії у професійній діяльності. Вони можуть бути розвинені за одним із чотирьох рівнів, кожен із яких характеризує ступінь оволодіння студентами методом казкотерапії. Перспективи подальшого дослідження цієї проблеми ми вбачаємо в розробці та апробуванні моделі підготовки майбутніх фахівців у галузі соціальної педагогіки до використання методу казкотерапії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Луговая О.М. Педагогические условия формирования профессиональной готовности специалистов по социальной работе с военнослужащими и членами их семей (на материалах ставропольского края): дис. на соискание ученой степени кандидата педагогических наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / О. М. Луговая. – Ставрополь, 2007. – 256 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Укладач і голов. ред. В.Т.Бусел. - К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. - 1440 с.
3. Боднар Л.В. Професійна підготовка соціальних педагогів із застосуванням електронних засобів навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. В. Боднар. – Одеса, 2006. – 21 с.
4. Иванова Л.К. Гуманистические ценностные основы социально-педагогической деятельности: Учеб. Пособ. / Л. Иванова. - Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2002. – 79 с.
5. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці / В. Моляко. – Київ: Знання, 1989. – 267 с.
6. Кондрашова Л. В. Моральна психологічна готовність студента до вчительської діяльності / Л. Кондрашова. – К.: Вища школа, 1987. – 218 с.

7. Жукова Р.Ф. Активные методы обучения в концепции перестройки учебного процесса / Р.Ф. Жукова, Ю. В. Кузнецов // Активные методы обучения в системе подготовки специалистов и руководителей: Сборник научных трудов. – Л., 1989. – С. 5-16.
8. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навчальний посібник для ВНЗ / Л. Завацька. – К.: Видавництво Дім «Слово», 2008. – 240 с.

УДК 37.011.32:378-057.05

УСПІШНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Шевченко Н.Ф., д. психол. н., професор, *Шевченко А.І., д. мед. н., професор

Запорізький національний університет, * Запорізький державний медичний університет

Стаття присвячена теоретичному аналізу проблеми навчальної успішності студентів вищих навчальних закладів. Визначено провідні чинники, які впливають на динаміку успішності навчання студентів.

Ключові слова: особистість студента, педагогічна взаємодія, навчання, навчальна успішність, чинник успішності.

Шевченко Н.Ф., *Шевченко А.И. УСПЕВАЕМОСТЬ СТУДЕНТОВ КАК ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГИКИ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ / Запорожский национальный университет, *Запорожский государственный медицинский университет, Украина.

Статья посвящена теоретическому анализу проблемы учебной успеваемости студентов высших учебных заведений. Определены ведущие факторы, которые влияют на динамику учебной успеваемости студентов.

Ключевые слова: личность студента, обучение, педагогическое взаимодействие, учебная успеваемость, фактор успеваемости.

Shevchenko N.F., Shevchenko A.I. EDUCATIONAL PROGRESS of STUDENTS AS PROBLEM of PEDAGOGICS of HIGH SCHOOL / Zaporizhzhya national university, *Zaporozhzhia state medical university, Ukraine.

The article is devoted the theoretical analysis of the problem of educational progress of students of high schools. Leading factors which influence the dynamics of educational progress of students are certain.

Keywords: personality of student, teaching, pedagogical co-operation, educational progress, factor of educational progress.

Однією з найактуальніших проблем педагогіки вищої школи є проблема навчальної успішності студентів. Підвищення вимог до підготовки майбутніх фахівців обумовлено високим темпом розвитку фахових технологій і величезним потоком інформації. Проблема навчальної успішності не є новою в педагогіці, але залишається дотепер предметом гарячих суперечок і протистояння протилежних точок зору на аспект визначення провідних чинників забезпечення навчальної успішності і попередження неуспішності. Підвищення навчальної успішності і подолання неуспішності, є важливим завданням як для теоретичної, так і для прикладної педагогіки.

Розробка проблеми навчальної успішності представлена дослідниками у галузі педагогіки [6; 11; 17], психології [2; 7; 8] й інших сфер наукового пізнання.

У сучасній психолого-педагогічній літературі існує багато праць, присвячених дослідженню неуспішності і відставання учнів загальноосвітніх шкіл, у той час як проблема визначення впливу різних чинників на навчальну успішність студентів вищої школи залишається не достатньо розробленою.

Значущість дослідження проблеми навчальної успішності студентів також визначається збільшеними вимогами до сучасних випускників вишів. Фахівець з вищою освітою повинен не тільки володіти високою кваліфікацією, але і бути професійно мобільним, здатним успішно реалізовувати себе в соціально-економічних умовах, які постійно змінюються, творчо активним, таким, що вільно орієнтується у світовому інформаційному просторі.

Незважаючи на наявність значної кількості робіт, присвячених проблемам підвищення якості підготовки фахівців на сучасному етапі реформування вищої школи [1; 9; 10], дослідження чинників, що впливають на навчальну успішність студентів, на наш погляд, не знайшло достатнього віддзеркалення в педагогічній літературі. Аналіз робіт, у яких досліджується ця проблема, показує, що для оптимізації навчального процесу в вищій школі на сучасному етапі розвитку педагогіки вищої школи актуальним є виявлення чинників, які здійснюють вплив на навчальну успішність, та чинників, які ведуть до